

مجله‌ی علمی پژوهشی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز
سال سوم، شماره‌ی اول، بهار و تابستان ۱۳۹۱ (پیاپی ۵)

بررسی داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان منتشر شده بین سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵ از نظر کیفیت محتوا، ساخت و پرداخت و کیفیت زبان و بیان

دکتر مهدی محمدی*

دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

چکیده

هدف: هدف پژوهش ارزیابی داستان‌های دینی منتشر شده برای کودکان و نوجوانان بین سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵ از نظر کیفیت محتوا، ساخت و پرداخت، زبان و بیان و شیوه نگارش است. روش: پس از بررسی پایگاه اطلاع‌رسانی خانه کتاب ایران که یکی از پایگاه‌های معتبر در معرفی کتاب‌های منتشر شده در کشور هست تعداد ۲۹۱ عنوان اثر داستانی بین سال‌های مورد بررسی شناسایی شدند که با استفاده از روش تحلیل محتوا مورد ارزیابی قرار گرفتند. یافته‌ها: داستان‌های شناسایی شده از نظر کیفیت محتوا، ساخت و پرداخت و کیفیت زبان و بیان مورد ارزیابی قرار گرفتند که یافته‌ها نشان داد که نگفتن منابع و مآخذ، ارائه‌ی نصیحت مستقیم و داشتن تعصب، و در بخش کیفیت محتوا، رساندن پیام مورد نظر به خواننده همراه با نتیجه‌گیری و افتادن در دام پند و شعار، رواج آسان‌پسندی و اخلاقانه نبودن آثار و ترسیم مبالغه‌آمیز شخصیت‌های مذهبی در بخش ساخت و پرداخت، پابند نبودن نویسندگان به توضیح کلمات و اصطلاحات دشوار و نامفهوم در پانویس، سلیس و روان نبودن زبان اثر در بخش کیفیت زبان، بیان و شیوه‌ی نگارش به عنوان مهم‌ترین مشکلات داستان‌ها شناسایی شدند که برای برطرف کردن نارسایی‌های شناسایی شده راه‌کارهای ابتدایی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: تصویر، داستان دینی، صورت و محتوا، کودک و نوجوان.

---

* استادیار علوم کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی mahdi.mohammadi203@gmail.com

۱. مقدمه

چگونگی پرورش نسل جدید، یکی از مهم‌ترین اصولی است که پیشرفت یک کشور بدان وابسته است. سرمایه‌گذاری برای تربیت دینی افراد جامعه، در واقع نشان‌گر تمدن آن جامعه می‌باشد و پیشرفت در جنبه‌های گوناگون آن جامعه را تضمین می‌کند. بنابراین، مسئولان به منظور رسیدن به شرایط مطلوب برای پرورش نسلی با ایمان و مذهبی، می‌کوشند با فراهم کردن برنامه‌های تربیتی سالم و اصولی این امکان را فراهم سازند (انصاری، ۱۳۸۰: ۲۲).

تربیت دینی هدف غایی همه‌ی اقدام‌های تربیتی است و ابعاد دیگر تربیت مانند جسم، عاطفه، عقل، جنبه‌های اجتماعی و اخلاقی با آن در ارتباط هستند و شکل‌گیری شخصیت دینی به معنی برخورداری از ویژگی‌های خاص متناسب با معیارهای تعالیم دینی در هریک از جنبه‌های یادشده است. تربیت دینی چیزی در عرض دیگر جنبه‌ها نیست بلکه در طول آن‌ها و در مرتبه‌ی بالاتری قرار دارد. براساس این دیدگاه، تربیت دینی از بستر خانواده آغاز و در مدرسه استمرار می‌یابد. همه‌ی نهادها و سازمان‌های اجتماعی نقش و سهم تعریف شده‌ای در این فرآیند به عهده دارند. اگر در هر گوشه‌ای از حیات انسان، اعم از حیات بیرونی و حیات درونی نارسایی باشد، در رسیدن یا نرسیدن به تربیت دینی تأثیر خود را بر جای خواهد گذاشت و لازم است بیش‌تر به آن توجه شود.

برای تحقق کامل تربیت دینی و یا حداقل حرکت به سوی آن، لازم است همه‌ی نهادها، سازمان‌ها، وزارت‌خانه‌های مرتبط، خانواده‌ها و تمامی رسانه‌ها اعم از کتاب‌ها و مطبوعات و صدا و سیما و... هماهنگ با آموزش و پرورش برای رسیدن به یک برنامه‌ریزی منسجم حرکت کنند. در تحقق تربیت دینی نمی‌توان نقش هیچ‌کدام از عوامل را نادیده گرفته و از نظر دور داشت (اسرار، ۱۳۸۰: ۱۱).

کتاب‌ها به عنوان یکی از حلقه‌های این زنجیر، باید مورد توجه ویژه، قرار گیرد. بنابراین، لازم است در انتشار کتاب‌های داستانی، به ویژه داستان‌های دینی حساسیت‌های بسیار بیش‌تری داشت. هر هفته میلیون‌ها جلد کتاب به فروش رفته و بیش‌تر آن‌ها نیز خوانده می‌شود. این گرایش و اشتیاق، درستی فرضیه دیوید جاسپر را یادآوری می‌کند که معتقد است ادبیات اساسا، ریشه در مذهب دارد و میان ادبیات و

مذهب ارتباط تنگاتنگی است و این دو، مسأله‌ها و موضوعات مشابهی دارند؛ مسأله‌هایی مانند خوبی و بدی، تضاد معنا و ناامیدی یا از بین بردن ارتباط‌های انسانی و آگاهی نسبت به نیروی متعالی مواردی هستند که در هر دوی این حوزه‌ها مطرح می‌شوند (سمیناری^۱ و مین‌استا،^۲ ۱۹۹۴: ۳۴۲).

کتاب‌های داستانی مهم‌ترین نوع کتاب‌های کودکان و نوجوانان و مؤثرترین آن‌ها در روح و فکر بچه‌ها به شمار می‌روند. کودک با داستان، آسان‌تر ارتباط پیدا می‌کند... در قالب داستان می‌توان کودک را با حقایق دنیا و مفاهیم خوب و پسندیده و زشتی‌ها و پلیدی‌های منفور اجتماع آشنا کرد. داستان چنان اهمیتی در شکل‌گیری شخصیت و اعتقادات و نظام فکری کودک دارد که می‌توان آن را در شمار بهترین ابزار تعلیم و تربیت به حساب آورد. در طول تاریخ بشریت از ادبیات به عنوان یکی از پرارزش‌ترین و مهم‌ترین ابزارهای آموزشی و پرورشی استفاده کرده‌اند. در بین شاخه‌های متعدد ادبیات، ادبیات کودکان و نوجوانان بخش بزرگی از تربیت و پرورش کودکان و نوجوانان را عهده‌دار است (میری کرمانشاهی، ۱۳۷۵: ۴).

شهید مطهری در پاورقی اصول فلسفه و روش رئالیسم علامه طباطبایی درباره‌ی کارکرد و ارزش ادبیات معتقد است:

تأثیر ادبیات در روحیه و اخلاق و اوضاع زندگی بشر و در تحولات تاریخی که در اجتماع بشری رخ داده، اگر بیش‌تر از تأثیر عقل و استدلال نباشد، کم‌تر نیست. گاه اتفاق می‌افتد که یک شعر یا یک ضرب‌المثل که فقط ارزش شعری و ادبی دارد، پایه و روحیه‌ی ملتی را تشکیل می‌دهد. به شهادت تاریخ، بیش‌تر تحولات و انقلاب‌های علمی، فلسفی و صنعتی که در دنیا پدید آمد، به دنبال انقلاب‌های ادبی بود. در تمدن جدید اروپا وجود شعرا و نویسندگان بزرگ کشورهای اروپایی، کم‌تر از تأثیر وجود علمای طبیعی، ریاضی، فلاسفه، مخترعین و مکتشفین نبوده است (طباطبایی، ۱۳۳۳: ۱۴۸).

با وجود اهمیت و جایگاه ادبیات داستانی، به‌ویژه ادبیات دینی در شکل‌گیری شخصیت کودکان، وضعیت این پدیده در کشور ما رضایت‌بخش نبوده و متخصصان

1. Seminary

2. Minnesota

ادبیات کودکان به شکل‌های گوناگون نارضایتی خود را بیان کرده‌اند. ناآشنایی نویسندگان و ناشران با دنیای کودک و سفارشی نوشته شدن بیش از ۵۰٪ کتاب‌های کودکان (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۷۷: ۲)، وجود محدودیت‌ها در بیان داستان‌های مذهبی (جایگاه ادبیات مذهبی در ادبیات کودک، ۱۳۸۴: ۸)، ضد دینی بودن برخی از آثار و پای‌بند نبودن آن‌ها به متن و سند (دانشمند، ۱۳۸۳: ۱۸)، بیان مستقیم و سوءاستفاده از روی آوردن مردم به مذهب در سال‌های اخیر، ناآشنایی انتخاب‌کنندگان کتاب برای کودکان و نوجوانان با این مفاهیم، آسان‌گیری وزارت ارشاد در دادن مجوز به این نوع کتاب‌ها، نبود تحقیق بایسته‌ی پژوهش‌گران حوزوی در فراهم آوردن مواد خام برای نویسندگان و هنرمندان، آموزش‌مدار بودن به‌جای لذت‌آفرینی (پاسخ‌های ده کارشناس...، ۱۳۷۸: ۴۶) از نمونه‌های اشکار این نارضایتی‌ها هستند.

با توجه به شرایط یادشده، متأسفانه، تلاش جدی برای ارزیابی ادبیات دینی کودکان و نوجوانان کشورمان صورت نگرفته است. هرچند بررسی مسایل و مشکلات این حیطه از ادبیات، به طور روش‌مند و علمی نیاز به مطالعه و تحقیقات بیش‌تری دارد اما این نوشته قصد دارد بررسی کند که داستان‌های دینی منتشرشده برای کودکان و نوجوانان در بین سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵ از نظر کیفیت محتوا، کیفیت ساخت و پرداخت، کیفیت زبان، بیان و شیوه‌ی نگارش، چگونه هستند؟ به عبارت دیگر، ارائه‌ی ترسیم دورنمای کامل از کیفیت محتوایی، ساخت و پرداخت، زبان و بیان آثار داستانی دینی منتشر شده برای کودکان و نوجوانان بین سال‌های مذکور مدنظر نویسنده است.

با توجه به کاستی‌های بیان شده در آرای متخصصان، پژوهش حاضر قصد دارد برای سوال‌های زیر، پاسخ‌های لازم را فراهم کند:

۱. وضعیت داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان از نظر کیفیت محتوا چگونه است؟
۲. وضعیت داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان از نظر کیفیت ساخت و پرداخت چگونه است؟
۳. وضعیت داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان از نظر زبان، بیان و شیوه نگارش چگونه است؟

۲. روش شناسی

۲-۱. روش پژوهش

پژوهش حاضر پژوهش توصیفی است که با روش تحلیل محتوای کیفی- قیاسی انجام گرفته است. میرینگ^۱ (۲۰۰۰)، روش تحلیل محتوا را به سه دسته تحلیل محتوای کمی، تحلیل محتوای کیفی قیاسی و تحلیل محتوای کیفی استقرایی تقسیم‌بندی کرده است. با توجه به این که داستان‌های مورد بررسی بایستی در قالب مفاهیم به کار رفته در محتوای آن‌ها مورد ارزیابی و دسته‌بندی می‌شدند، از همین رو، روش تحلیل محتوای کیفی قیاسی برای این پژوهش انتخاب شد. در ارزیابی داستان‌ها نیز کیفیت محتوا، کیفیت ساخت و پرداخت، کیفیت زبان و بیان و شیوه‌ی نگارش که در منابع پایه‌ی ادبیات کودکان از جمله ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (قزل‌ایاغ، ۱۳۸۳: ۵۹-۷۲) و معیارهای ارزیابی مراکز تخصصی ادبیات کودکان و نوجوانان کشورمان به عنوان معیارهای ارزیابی کتاب کودک معرفی شده‌اند، بررسی شده است. با توجه به این که روش تحلیل محتوا به دنبال شناخت محورها یا خطوط اصلی یک متن، سخنرانی، تصویر و ... است (طهماسیان، ۱۳۸۶: ۵۵)، توجیه روایی این روش آن است که بررسی کیفیت محتوا، ساخت و پرداخت، زبان، بیان و شیوه‌ی نگارش جز از طریق تحلیل محتوا صورت نمی‌گرفت و روش‌های دیگر پیمایشی توان پاسخ به این مساله را نداشت.

۲-۲. جامعه پژوهش

جامعه‌ی این پژوهش را کلیه داستان‌های دینی منتشر شده برای کودکان و نوجوانان بین سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵ تشکیل می‌دهند. منظور از داستان‌های دینی، داستان‌هایی هستند که مطالب و موضوعات مربوط به دین اسلام اعم از تاریخ اسلام، سرگذشت‌نامه پیامبر اسلام و ائمه و یا مباحث مربوط به اصول دین، فروع دین و سرگذشت‌نامه صحابه و یاران ائمه و اصول اخلاقی را که در قالب داستان بیان کرده‌اند می‌باشند و با توجه به محدودیت بررسی بر ارزیابی آثار داستانی دینی تالیفی، آثار دینی غیر داستانی و آثار ترجمه‌ای و مجموعه‌ی داستان (چندین داستان از یک نویسنده و یا چندین نویسنده در

^۱. Mayring

یک اثر) از جامعه تحقیق خارج شدند. برای شناسایی جامعه مورد بررسی، به پایگاه اطلاع‌رسانی خانه کتاب ایران که یکی از کامل‌ترین پایگاه‌های اطلاعاتی کتاب‌شناختی است مراجعه شد و تعداد ۲۹۱ عنوان اثر داستانی شناسایی شد. بعد از مشخص شدن جامعه آماری و با توجه به مناسب بودن حجم کتاب‌ها، کلیه کتاب‌ها مورد مطالعه قرار گرفتند و از نمونه‌گیری استفاده نشد. با توجه به مشکلات موجود بر سر راه کتابخانه‌ها از جمله کتابخانه ملی که بسیاری از آثار بعد از انتشار در نوبت فهرست‌نویسی به سر می‌برند تا عملیات آماده‌سازی روی آن‌ها انجام گرفته و به قفسه‌های کتابخانه‌ها راه پیدا کنند، بنابراین با توجه به زمان انتخاب موضوع پژوهش، جامعه‌ی آماری ۱۳۸۰-۱۳۸۵ انتخاب شدند.

۲-۳. ابزار و روش گردآوری داده‌ها

در روش تحلیل محتوا نیز پرسش‌نامه‌ای تهیه و با مطالعه آثار مورد نظر تکمیل می‌گردد، «اما این پرسش‌نامه را از آن‌رو که داده‌ها در اختیار محقق بوده و صرفاً استخراج پاسخ از آن‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد، پرسش‌نامه‌ی معکوس می‌خوانند» (باب‌الحوائجی، ۱۳۷۶: ۱۰۴). در این پژوهش نیز با استفاده از معیارهای ارزیابی داستان‌های کودکان و نوجوانان مراکز تخصصی ادبیات کودکان کشور از جمله کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، شورای کتاب کودک و کارشناس فرهنگی وزارت آموزش پرورش، سیاهه واریسی تهیه شد. برای اطمینان از روایی و پایایی سیاهه‌واریسی تهیه شده، در اختیار چندین نفر از استادان و محققان حوزه ادبیات کودکان قرار گرفت و جلسه‌هایی نیز با اعضای گروه بررسی داستان‌های دینی شورای کتاب کودک، مسئول بخش انتخاب کتاب کانون، کارشناس فرهنگی وزارت آموزش و پرورش و... برگزار گردید. پس از اخذ نظرات تخصصی و اعمال آن‌ها در سیاهه‌واریسی، فرمت نهایی تدوین و به صورت آزمایشی بر روی ۵۰ عنوان از کتاب‌های شناسایی شده بکار گرفته شد. پس از اطمینان از جامعیت سیاهه‌واریسی تهیه شده، عملیات مطالعه‌ی سطر به سطر کتاب‌ها آغاز شد.

۲-۴. شیوه‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها

در هنگام مطالعه، برای هر اثری، سیاهه‌ی واریسی تکمیل شد. داده‌های گردآوری شده در پایگاه طراحی شده در نرم‌افزار SPSS وارد شدند تا عملیات تجزیه و تحلیل داده‌ها

انجام گیرد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی در حد درصد و فراوانی استفاده شد و یافته‌ها در قالب جدول و نمودارهای خاص ارائه شد.

۳. یافته‌ها

ارزیابی کتاب کودکان و نوجوانان نیازمند دو پیش‌نیاز مهم «شناخت مخاطب» و «شناخت ادبیات کودکان و نوجوانان» است. در واقع شناخت کودکان و کتاب‌های آن‌ها دو روی یک سکه‌اند. یکی از زمینه‌های ارزیابی آثار، بررسی کیفیت محتوایی آن‌هاست. چیرگی بر بنیان‌های نقد که در آن ارزش‌های محتوایی آثار مورد بحث قرار گرفته باشد خواننده را قادر می‌سازد تا بهترین آثار را انتخاب کند. با توجه به تعدد و تنوع موضوعی داستان‌های مورد بررسی، معیارهای متعددی در ارزیابی محتوای داستان‌ها در نظر گرفته شد. برخی از این معیارها، معیارهای کلی بودند که در مورد همه‌ی داستان‌ها صادق هستند و برخی دیگر، در یک موضوع خاص کاربرد دارند. معیارهای تعیین شده، در چهار دسته‌ی معیارهای عمومی، معیارهای مربوط به چگونگی بیان یک اندیشه‌ی دینی (همانند اصول و فروع دین، بیان مسائل مربوط به شیعه و سنی و استفاده از مسائل دینی برای بیان مسائل اجتماعی و سیاسی و...) و معیارهای مربوط به چگونگی بیان مفاهیمی چون خدا، بهشت و دوزخ، معجزات، مرگ و زندگی‌نامه‌ها و کرامات پیامبران و ائمه و معیارهای مربوط به بررسی مفاهیم مربوط به چگونگی استفاده از آیات و روایات در داستان‌های کودکان و نوجوانان تقسیم‌بندی شدند که جدول ۱ داده‌های آماری مربوط به معیارهای کلی ارزیابی کیفیت محتوا را نشان می‌دهد.

همان‌گونه که داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد، تعداد ۸۰ عنوان (۲۷/۵٪) از داستان‌های مورد بررسی، نسبت به موضوع مورد بحث، با جانب‌داری و پیش‌داوری برخورد کرده‌اند. در متن ۲۲ عنوان (۷/۶٪) از داستان‌ها، نویسندگان در بیان مطالب خود از تعبیر نامناسبی که متناسب با درک خواننده نیست، استفاده کرده‌اند اما ۹۲/۴٪ از کتاب‌ها این کاستی را ندارند. ۸۶ داستان (۲۹/۶٪) از داستان‌های مورد بررسی، نصیحت‌هایشان به صورت مستقیم بوده و کوشیده‌اند در میان داستان، به مناسبت‌های مختلفی پیام را به صورت مستقیم به خواننده برسانند اما در ۲۰۵ داستان (۷۰/۴٪)، این ویژگی وجود نداشت و خواننده خود پیام داستان را درک می‌کند. در ۲۷۵ عنوان

(۹۴/۵٪) مطلب بیان شده به صورت صحیح و درست برای خواننده، بیان شده است. اما در ۱۶ داستان (۵/۵٪) مطلب بیان شده از صحت کافی برخوردار نبود.^۱ در جمع‌بندی معیارهای کلی و عمومی کیفیت محتوا می‌توان گفت که داشتن جانب‌داری و پیش‌داوری نسبت به موضوع و ارائه‌ی نصیحت مستقیم دو مشکل اساسی این بخش شناخته شدند.

بخش دوم معیارهای کیفیت محتوا، به بررسی چگونگی بیان اندیشه دینی و نوع برداشت القاء شده از آن اندیشه به مخاطبان تعلق داشت. با توجه به این‌که این معیارها در مورد همه‌ی داستان‌ها صادق نبودند در هم‌گونی داستان‌ها با این معیارها، درمقابل هر یک از موارد از سه گزینه‌ی «بلی»، «خیر» و «مصدق ندارد» استفاده شده است.

همان‌طور که داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد، ۲۶۲ عنوان (۹۰٪) از داستان‌های نوشته شده، توانسته‌اند اندیشه‌ی دینی مطرح شده را به درستی بیان کنند اما ۱۱ عنوان (۳/۸٪) نتوانسته بودند این کار را به درستی انجام دهند. در ۱۸ داستان (۶/۲٪) نیز این معیار مصداق نداشت.

در ۲۵ داستان (۸/۶٪) به افکار و ادیان دیگر احترام گذاشته شده است و در ۳۱ داستان (۱۰/۷٪) احترام به افکار و ادیان دیگر رعایت نشده است و در ۲۳۵ مورد نیز (۸۰/۷٪) این مورد مصداق نداشت. ۱۷۲ داستان (۵۹/۱٪) به خوبی توانسته بودند پیام انسان‌ساز ادیان را بیان کنند ۱۲ داستان (۴/۱٪) نتوانسته بودند این مفهوم را به خوبی به خواننده‌ی خودشان انتقال دهند و در ۱۰۷ مورد (۳۶/۸٪) این مورد مصداق نداشت. در ۲۶۵ داستان (۹۱/۱٪) بین مطالب بیان شده و توحید خداوند، مصداق‌هایی وجود نداشت و در مواردی هم که مصادیقی به چشم می‌خورد، مطلب به گونه‌ای بیان شده بود که هیچ‌گونه مغایرتی بین مطلب بیان شده و توحید خداوند دیده نمی‌شد. در ۱۱ داستان مصادیقی از انزوا، گوشه‌گیری و رهبانیت وجود داشت اما نحوه‌ی بیان به گونه‌ای نبود که خواننده را به آن موارد ترغیب یا دعوت کرده باشد و در ۲۸۰ داستان (۹۶/۲٪) مصادیقی برای این مورد یافت نشد. در ۴ داستان (۱/۴٪) که مواردی از وحدت شیعه و سنی مطرح شده بود، اصل وحدت شیعه و سنی رعایت شده بود و در ۶ داستان (۲/۱٪) این اصل مراعات نشده بود و در ۲۸۱ داستان این مورد مصداق نداشت.

در ۳۹ داستان مصادیقی از هم‌گونی مسائل دینی با مسائل علمی و اجتماعی وجود

داشت که در ۱۶ داستان (۵/۵٪) در این هم‌گونی دقت‌های لازم صورت گرفته بود اما در ۲۳ داستان (۷/۹٪) بین مفاهیم دینی و مفاهیم علمی مغایرت دیده می‌شد. در ۲۵۲ داستان به این موضوع پرداخته نشده بود. در ۴۰ داستان مصادیقی از هم‌گونی مفاهیم دینی با باورهای عمومی مردم دیده شد که در ۱۳ مورد آن‌ها جنبه‌های خرافی رایج ترویج می‌شد اما در ۲۷ مورد (۹/۳٪) این موضوع به چشم نمی‌خورد و در ۲۵۱ داستان (۸۶/۲٪) نیز به این موضوع پرداخته نشده بود. در تعیین این موارد نیز چنانچه پی‌گیری مستندات برای نگارنده مقدور نبود به متخصصان موضوعی مراجعه می‌شد.

احترام نگذاشتن متقابل به افکار و ادیان دیگر با ۱۰/۷٪، ترویج جنبه‌های خرافی در بین عوام با ۹/۳٪، دقت نکردن در هم‌گونی مسائل دینی با مسائل علمی و اجتماعی ۷/۹٪ سه مشکل اصلی در بین این گروه از معیارهای ارزیابی می‌باشند که با فراوانی بیش‌تری در داستان‌های مورد بررسی، مشاهده شدند. منعکس نشدن پیام انسان‌ساز ادیان با ۴/۱٪ و درست بیان نشدن اندیشه‌ی دینی با ۳/۸٪، تعارض داشتن مفاهیم بیان شده با اصول و فروع دین با ۲/۷٪، رعایت نکردن اصل وحدت شیعه و سنی در ۲/۱٪، مشکلاتی هستند که در رتبه‌های پایین قرار گرفته‌اند.

بخش دیگری از معیارهای ارزیابی کیفیت محتوا، به چگونگی ترسیم خداوند، بهشت و دوزخ، معجزه، مرگ و شیوه‌ی معرفی پیامبران و امامان و شیوه‌ی برخورد با آیات قرآنی بکاررفته در داستان‌ها و منابع و مآخذ آثار تعلق دارد. با توجه به این که این معیارها هم در همه‌ی موارد نمی‌توانستند مصداق داشته باشند، در ارزیابی آن‌ها گزینه‌ی «مصداق ندارد» نیز در نظر گرفته شده است. جدول ۳ توزیع فراوانی آن‌ها را نشان می‌دهد.

مطابق داده‌های جدول ۳، در ۱۰۴ داستان (۳۵/۷٪) از خداوند چهره‌ای محبوب و دوست‌داشتنی ارائه شده است، در ۱۸۷ داستان (۶۴/۳٪) نیز به این موضوع پرداخته نشده بود. در داستان‌های مورد بررسی، هیچ موردی در خصوص توصیف بهشت و ویژگی‌های بهشتیان و هم‌چنین توصیف جهنم و ویژگی‌های جهنمیان دیده نشد. در ۷۵ داستان (۲۵/۸٪) از داستان‌های مورد بررسی، معجزات مطرح شده مطابق آیات قرآن جهت تقویت ایمان افراد به‌کار رفته‌اند و در ۲۱۶ داستان (۷۴/۲٪) به این موضوع پرداخته نشده بود. از دیدگاه متخصصان، نحوه‌ی بیان معجزات و کرامات پیامبران و

معصومین برای کودکان و نوجوانان به ظرافت‌های خاصی نیاز دارد که باید نویسندگان مد نظر داشته باشند. یکی از این ظرافت‌ها، تناسب مطلب مورد بحث با سن مخاطب می‌باشد که سن مناسب برای بازگو کردن مطالب مربوط به معجزات و کرامات، اواخر دوره‌ی ابتدایی می‌باشد. معجزه‌ها، کارهای خارق‌العاده‌ای هستند که بیان آن‌ها نیازمند تحقق رشد ذهنی لازم در کودکان و نوجوانان می‌باشد و این امر در پایان دوره‌ی ابتدایی میسر می‌گردد (باهنر، ۱۳۷۸: ۱۸۸). اما نویسندگان داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان بدون توجه به این اصل علمی، بسیاری از این آثار را برای مطالعه‌ی کودکان گروه سنی «ب» منتشر کرده‌اند.

در ۲۹ مورد (۱۰٪) از داستان‌های مورد بررسی که مرگی در آن اتفاق افتاده بود، شیوه‌ی نگاه نویسنده به مرگ به گونه‌ای بود که مرگ به عنوان پایان مطلق بیان شده است و در ۱۲ داستان (۴۱٪) این مورد به چشم نمی‌خورد و در ۲۵۰ داستان (۸۵/۹٪) به این موضوع پرداخته نشده بود. در ۵ داستان (۱/۷٪) از آثار بررسی شده، شیوه‌ی نگاه به پیامبران و امامان به گونه‌ای بود که آن‌ها را انسان‌های تک بعدی، معرفی کرده بودند و در ۲۱۰ داستان (۷۲/۲٪) از پیامبران و ائمه‌الگوی انسان‌های کامل ارائه شده است. در ۷۶ داستان (۲۶/۱٪) به این موضوع پرداخته نشده بود.

در ۱۸ داستان (۶/۲٪) از آثار مورد بررسی، در زندگی بزرگان دینی صحنه‌های خیالی و تصنعی تصور شده بود و در ۱۸۷ عنوان (۶۴/۳٪) این مورد به چشم نمی‌خورد و در ۸۶ داستان (۲۹/۵٪) به این موضوع پرداخته نشده بود.

از ۲۹۱ اثر مورد بررسی فقط ۷۰ اثر (۲۴/۱٪) منابع و مآخذ خود را معرفی کرده است و در ۱۸۹ مورد (۶۴/۹٪) با این که نوع داستان به گونه‌ای است که معرفی منابع و مآخذ ضروری می‌باشد اما هیچ گونه سندی معرفی نشده است.

۲۶۳ داستان (۹۰/۴٪) از ۲۹۱ اثر مورد بررسی، به گونه‌ای بودند که اطلاعات تاریخی و مکان‌های معرفی شده در آن‌ها متناسب با سطح درک و شناخت کودکان بود و در ۲۸ مورد (۹/۶٪) به این موضوع پرداخته نشده بود.

در برخی از آثار، به نوعی از آیات قرآن استفاده شده است. بررسی داستان‌ها نشان داد که در ۲۳ داستان (۷/۹٪)، در تفسیر آیات نویسندگان فرضیه‌های علمی را دخالت نداده بودند و در ۲۶۸ مورد (۹۲/۱٪) به این موضوع پرداخته نشده بود. ۶۷ داستان

(۲۳٪) از آثار مورد بررسی به گونه‌ای بودند که به نوعی الهام گرفته از آیات قرآنی بودند و نویسندگان تلاش کرده بودند در نحوه‌ی پرداخت خود به اصل آیات پای‌بند باشند و در ۲۲۴ مورد (۷۷٪) به این موضوع پرداخته نشده بود. استفاده از آیات و احادیث در کتاب‌های کودکان، ضوابط خاص خود را دارد و باید در آثار مربوط به گروه سنی «الف» ترجمه‌ی آیات و در سایر گروه‌های سنی شماره‌ی آیه و نام سوره نوشته شود اما بررسی داستان‌ها نشان داد که در ۳۵ داستان (۱۲٪) به گونه‌ای در متن از آیات قرآنی استفاده شده است و ترجمه‌ی آن‌ها آورده شده بود اما در ۳۰ داستان، ترجمه‌ی آیات به کار رفته آورده نشده است و در ۲۲۶ داستان (۷۷٪) به این موضوع پرداخته نشده بود.

در ۲۹ داستان (۹/۸٪) شماره‌ی آیه و نام سوره‌ی آن بیان شده بود اما در ۴۷ مورد (۱۶/۳٪) این اصل مراعات نشده و در ۲۱۵ داستان (۷۳/۹٪) به این موضوع پرداخته نشده بود. ارائه نکردن اطلاعات مربوط به نام سوره و شماره‌ی آیه در آثار مربوط به دیگر گروه‌های سنی و عدم ارائه‌ی ترجمه‌ی آیات در آثار متعلق به گروه سنی «الف» از مشکلات دیگری بود که در بین مشکلات این گروه در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفتند. مشکلات مربوط به آیات قرآنی را در داستان‌های مورد بررسی می‌توان در دسته‌های زیر تقسیم‌بندی کرد:

الف) مشخص نکردن آیات قرآن حتی در قصه‌های قرآنی: برخی از داستان‌ها، داستان‌هایی هستند که نویسندگان، آن‌ها را بر اساس آیات قرآنی نوشتند، اما آیات و سوره‌های مربوط را مشخص نکرده‌اند.

ب) مشخص نکردن شماره‌ی آیه و سوره به کار رفته در داستان‌ها برخلاف استفاده از آیات در آن‌ها: در برخی از داستان‌ها، نویسندگان، آیاتی از قرآن مجید را استفاده کرده‌اند بدون این که شماره‌ی آیه و نام سوره‌ی آن را بیان کنند.

ج) ترجمه نکردن مطالب عربی به کار رفته در داستان‌ها: یکی از معیارهای ارزیابی کتاب‌های کودکان، آوردن معانی عبارات عربی و شیوه‌ی تلفظ آن‌ها در آثار است. در برخی از داستان‌ها، مطالب به زبان عربی آورده شده بود اما ترجمه‌ی آن‌ها آورده نشده بود.

به منظور ارائه‌ی تصویری روشن و جامع از کیفیت محتوایی داستان‌ها و پاسخ‌گویی به سوال اول پژوهش، که کیفیت محتوا در داستان‌های مورد بررسی چگونه می‌باشد؟،

سعی شده است معیارهای این بخش به صورت یک جا و به ترتیب فراوانی آن‌ها تنظیم گردد که جدول ۴ به خوبی آن را نشان می‌دهد.

همان‌گونه که جدول ۴ نشان می‌دهد، معرفی نکردن منابع مورد استفاده، اولین و مهم‌ترین مشکلی است که در ۶/۶۴٪ داستان‌ها به چشم می‌خورد. نصیحت مستقیم با ۶/۲۹٪ در رتبه‌ی دوم و پیش‌داوری و داشتن تعصب نسبت به موضوع، با ۵/۲۷٪ در رتبه‌ی سوم نارسایی‌های داستان‌های دینی از نظر محتوا قرار گرفته‌اند. ارائه نکردن ترجمه‌ی آیات به کار رفته، مشکل دیگری است که در ۳/۴۷٪ داستان (۳/۱۶٪) مشاهده شد. معرفی نشدن مرگ به عنوان پدیده‌ای معمولی و رعایت نکردن احترام متقابل به افکار و ادیان دیگر، ارائه نکردن ترجمه‌ی آیات و معرفی مرگ به عنوان پایان مطلق، از جمله مشکلاتی هستند که با فراوانی بیش از ۱۰٪ در آثار مورد بررسی به چشم می‌خورند. مغایرت نداشتن موضوع بحث شده با اصول و فروع دین، رعایت نکردن اصل ایجاد تفرقه بین وحدت شیعه و سنی و سایر اقلیت‌های مذهبی و تک بُعدی معرفی کردن پیامبران و امامان سه کاستی بودند که در کم‌تر از ۳٪ از داستان‌های مورد بررسی دیده می‌شدند و در آخرین رتبه‌های مشکلات داستان‌ها از نظر محتوا قرار گرفتند.

از دیگر کاستی‌های داستان‌ها که مربوط به کیفیت محتوا بود، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) تصور افراد عادی با فضیلت و کرامت که پذیرش آن سخت است: در برخی از داستان‌ها نویسندگان افراد عادی را آن‌چنان با فضیلت و کرامت به تصویر کشیده‌اند که پذیرش آن‌ها برای کودکان و نوجوانان سخت به نظر می‌رسند.

ب) روایات‌های مختلف در خصوص یک واقعه: در برخی از داستان‌ها، واقعه‌ی خاصی به شکل‌های مختلف روایت شده است. به طوری که اگر خواننده‌ای چندین اثر در آن حوزه بخواند، به راحتی به این تفاوت‌ها پی می‌برد.

بررسی کیفیت ساخت و پرداخت آثار، سوال دوم پژوهش را به خود اختصاص داده بود. در این بخش، شخصیت‌پردازی‌ها و نوع نگاه نویسندگان به داستان‌ها و چگونگی پرداخت آن‌ها ارزیابی شد. به همین منظور، ۱۰ معیار در نظر گرفته شده بود. همان‌طوری که داده‌های جدول ۵ نشان می‌دهد، در ۷۷٪ از داستان‌ها (۲۲۴ عنوان)، شخصیت‌پردازی‌ها، مطابق خلق و خوی و سیره‌ی انبیاء بود و در ۱/۷٪ (۱/۷٪)

شخصیت‌پردازی‌ها با خلق و خوی و شخصیت انبیاء مغایرت داشت. در ۶۲ داستان (۲۱/۳٪) به این موضوع پرداخته نشده بود. از نظر هماهنگی بین گفتار و کردار و زندگی شخصیت‌های مذهبی در ۲۳۸ داستان (۸۱/۸٪) هماهنگی‌های لازم وجود داشت و در ۱۲ داستان (۴/۱٪) این مورد مراعات نشده بودند و در ۴۱ مورد (۱۴/۱٪) به این موضوع پرداخته نشده بود.

در ۴۵ داستان (۱۵/۵٪) شخصیت‌های مذهبی به‌کار رفته در داستان‌ها بسیار مبالغه‌آمیز ترسیم شده بودند و در ۲۲۱ داستان (۷۵/۹٪) شخصیت‌پردازی‌ها به‌دور از هرگونه اغراق ترسیم شده است و در ۲۵ داستان (۸/۶٪) به این موضوع پرداخته نشده بود.

بیان معجزات و کرامات یکی از سخت‌ترین موارد در داستان‌ها است که در بیان این موضوع همیشه باید مراقب بود که ضمن پذیرفتنی تصویر کردن این امر از بیان آن در حد یک سرگرمی خودداری گردد. بررسی داستان‌ها نشان داد که در ۱۵ داستان (۵/۲٪) این عامل مقدس در حد یک سرگرمی ارائه شده است و ۱۸۱ داستان (۶۲/۲٪) این مورد مراعات شده بود. در ۹۵ داستان (۳۲/۶٪) نیز به این موضوع پرداخته نشده بود.

شیوه‌ی بیان داستان و یا مفهوم موردنظر به گونه‌ای که برای مخاطب خردسال خود قابل درک باشد، مشکلی است که همیشه نویسندگان کودک و نوجوانان با آن روبه‌رو هستند، چه‌بسا، داستان‌هایی که با مفاهیم و یا موضوعات خوبی نوشته شده‌اند اما چون در سطح مخاطب نبوده، مورد پذیرش آن‌ها قرار نگرفته است. داده‌ها نشان داد که شیوه‌ی نگارش در ۲۷۶ عنوان (۹۴/۸٪) از داستان‌های مورد بررسی، متناسب با درک و فهم خوانندگان می‌باشد و تنها در ۱۵ داستان (۵/۲٪) از این مورد غفلت شده است.

بیان مفاهیم به گونه‌ای که مخاطب بعد از خواندن به فکر کردن در آن موضوع بپردازد، اصلی است که اخیراً در لابه‌لای سخنان متخصصان ادبیات کودک دیده می‌شود و نویسندگان را به پرهیز از هرگونه آسان‌پسندی در داستان‌ها دعوت می‌کنند، بررسی داستان‌های مورد بررسی نشان داد که در ۲۰۷ داستان (۷۱/۱٪) این مورد رعایت شده بود و در ۸۴ داستان (۲۸/۹٪) این مورد مراعات نشده است. پرهیز از آسان‌پسندی و ادا داشتن خواننده به تفکر درباره‌ی اثر، بعد از خواندن آن، یکی از مباحثی است که نیاز

به خلاقانه نوشتن و داشتن ذهنی خلاق از سوی نویسنده دارد. متأسفانه، داستان خلاقانه در بین آثار مورد بررسی کم‌تر دیده شد. این مشکل با ۲۸/۹٪، در رتبه‌ی دوم کاستی‌های مربوط به ساخت و پرداخت داستان‌ها قرار گرفت. حمزه‌زاده از این مشکل با عنوان محدود شدن نویسندگان به استفاده از قالب‌های قبلی و نداشتن نوآوری در بیان یاد کرده است (پاسخ‌های ده کارشناس، ۱۳۷۸: ۴۳).

در ۱۴۹ عنوان (۵۱/۲٪) از داستان‌ها، شخصیت‌های مذهبی با شخصیتی، با ثبات و دارای اقتدار ترسیم شده‌اند اما در ۶ داستان (۲/۱٪) افراد مذهبی با شخصیت ضعیف و ناتوان ترسیم شده‌اند. در ۱۳۶ داستان هم این مورد مصداق نداشت. معمولاً شخصیت‌های منفی همیشه در کنار شخصیت‌های مثبت در داستان‌ها ظاهر می‌شوند. شیوه‌ی شخصیت‌پردازی افراد منفی در داستان‌ها مطابق اصول و قواعد خاصی صورت می‌گیرد. شیوه‌ی شخصیت‌پردازی افراد منفی داستان و چگونگی نمایش رفتارهای ضددینی و یا ضد اخلاقی آن‌ها باید به گونه‌ای باشد که موجب رواج آن رفتار نشود. بررسی داستان‌ها نشان داد که در ۱۰۷ داستان (۳۶/۸٪) این مورد مراعات شده است ولی در ۴ داستان (۱/۴٪) این مورد مراعات نشده بود. در ۱۸۰ داستان (۶۱/۸٪) نیز این مورد مصداق نداشت.

نقطه‌ی مقابل ترسیم غلوآمیز شخصیت‌های مذهبی، ترسیم بسیار ضعیف چهره‌ی دشمنان و نیروهای مخالف است. پس از بررسی داستان‌ها مشخص شد که این کاستی در ۲۳ داستان به نوعی دیده شد. دوری از شخصیت‌پردازی‌های سیاه سیاه و یا سفید سفید از اصولی است که متخصصان، نویسندگان را به پرهیز از آن دعوت می‌کنند، با وجود تأکیدهای فراوان باز هم این مورد در داستان‌ها دیده شد. بررسی شخصیت‌پردازی داستان‌ها نشان داد که در ۱۵۶ داستان (۵۳/۶٪) شخصیت‌های منفی و دشمنان در داستان‌های دینی به صورت واقعی ترسیم شده بودند اما در ۲۳ داستان (۷/۹٪) نیروهای دشمن به صورت ضعیف و غیرواقعی ترسیم شده بودند. در ۱۱۲ داستان (۳۸/۵٪) به این موضوع پرداخته نشده بود.

شیوه‌ی بیان نتیجه و رساندن پیام داستان از جمله موارد حساسی است که می‌تواند زمینه‌های پذیرفتن یا نپذیرفتن اثری را از سوی مخاطبان فراهم سازد و نویسندگان تلاش می‌کنند تا پیام مورد نظر خود را به گونه‌ای به مخاطبان برسانند که نیازی به

نتیجه‌گیری مستقیم و پند و شعار نباشد، وجود این عامل در ۱۸۹ مورد (۶۴/۹٪) از داستان‌های مورد بررسی رعایت شده بود اما ۱۰۲ داستان (۳۵/۱٪) نتوانسته بودند این مهم را مراعات کنند و در آخر داستان برای رساندن پیام خود گرفتار شعار و نتیجه‌گیری مستقیم، شده بودند.

در ارزیابی کتاب‌های کودکان علاوه بر شکل داستان و عناصر ادبی سازنده‌ی آن، باید به شیوه‌ی زبان داستان نیز توجه کرد. نویسندگان برای آفریدن موقعیت‌ها، طرح وقایع، توصیف شخصیت‌ها، زمینه و... زبان را آگاهانه به خدمت می‌گیرند. برای نوشتن یک اثر خوب، علاوه بر داشتن تجربه درباره‌ی آن موضوع، تسلط به زبان نیز یکی از معیارهای مهم به شمار می‌رود. از مشکلات نوشتن برای کودکان و نوجوانان می‌توان به این نکته اشاره کرد که اثر نه تنها باید دارای ارزش هنری باشد بلکه برای خواننده‌ی کودک و نوجوان نیز قابل درک باشد. تلفیق این دو مورد، گاهی در داستان‌ها با مشکلاتی روبه‌رو است و ارزیابی نوشته‌ها نشان می‌دهد که کم‌تر نویسنده‌ای توانسته است به خوبی از عهده‌ی این دو کار برآید.

در همین زمینه، سوال سوم پژوهش به بررسی زبان، بیان و شیوه‌ی نگارش داستان‌های مورد بررسی اختصاص داده شد. در ارزیابی زبان و بیان و سبک نگارش داستان‌ها، معیارهایی مانند روان بودن اثر متناسب با توانایی‌های خوانندگان، معنی کردن واژه‌ها و اصطلاحات ناآشنا، تناسب داشتن سبک نگارش با موضوع مورد بررسی و دست کم گرفته‌شدن قابلیت خوانندگان در سادگی زبان و شیوه‌ی نگارش در نظر گرفته شدند. جدول ۶ داده‌های آماری آن را نشان می‌دهد.

همان‌طور که داده‌های جدول ۶ نشان می‌دهد، ۲۵۹ عنوان (۸۹٪) از آثار مورد بررسی، زبان و بیانی روان دارند و در ۳۲ عنوان (۱۱٪) این مورد رعایت نشده است. برای قابل فهم بودن مطالب اثر نوشته شده به خوانندگان، نویسندگان علاوه بر رعایت استفاده از کلمات متناسب با سطح درک و فهم کودکان سعی می‌کنند، کلمات و واژه‌های ناآشنا به کار رفته در متن را در پانویس توضیح بدهند. بررسی این مورد در داستان‌ها نشان داد که ۵۹ داستان (۲۰/۳٪) از آثار واژه‌ها و اصطلاحات به کار رفته در متن را در پانویس، توضیح داده بودند و در ۲۳۲ عنوان دیگر (۷۹/۷٪) هیچ‌گونه

توضیحی در خصوص واژه‌های به‌کار رفته، داده نشده است. این مشکل به شکل‌های زیر در داستان‌های مورد بررسی دیده می‌شود:

(الف) استفاده از عبارتهای ادبی نامناسب با سطح درک خوانندگان: در برخی از آثار، عبارتهایی به‌کار رفته که متناسب با سطح درک خوانندگان آثار نیست.

(ب) استفاده از زبان گفتاری به جای زبان نوشتاری: در برخی از آثار از زبان گفتاری به جای زبان نوشتاری استفاده شده است.

(ج) استفاده از زبان و بیان عامیانه‌ی امروزی که متناسب با فضای حاکم بر داستان نبود.

(د) مسایل و مشکلات زبان ناشی از ضعف شخصیت‌پردازی: در برخی از داستان‌ها، نویسندگان شخصیت‌هایی را به عنوان راوی انتخاب کرده بودند که روایت داستان از سوی آنان در بعضی موارد با مشکلاتی همراه می‌شود.

(ه) مشکلات ناشی از تاثیرپذیری از زبان متن اصلی: اکثر منابع مورد استفاده‌ی نویسندگان برای نوشتن آثار داستانی یا به زبان عربی هستند و یا برگرفته از متون عربی هستند. گاهی دیده شده که نویسندگان در آثار خود به نوعی زیر تاثیر منابع مورد استفاده خود قرار گرفته‌اند و دقیقاً از عبارات و اصطلاحات همان منابع در آثار خود استفاده کرده‌اند. زبان‌های این گونه تاثیرپذیری‌ها از سوی حکیمی و کاموس (حکیمی و کاموس، ۱۳۸۲: ۵۱۸-۵۲۰) به تفصیل بیان شده است. حمزه‌زاده از آن به عنوان، ضعف زبان نویسندگان، سیدی به عنوان، سهل‌انگاری در به‌کارگیری واژه‌ها و جمله‌ها و کارشناسان شورا، زبان و بیان نادرست، یاد کرده‌اند (پاسخ‌های ده کارشناس ...، ۱۳۷۹: ۵۹).

تناسب سبک نگارش با موضوع مورد بررسی، از معیارهای دیگر ارزیابی در زبان و بیان داستان‌ها بود که مطابق داده‌ها این مورد در ۲۸۷ عنوان (۹۸/۶٪) به خوبی مراعات شده بود و فقط در ۴ داستان تناسبی بین موضوع و سبک نگارش وجود نداشت.

دست کم گرفته شدن خوانندگان از سوی نویسندگان، مسأله‌ی دیگری است که در ارزیابی بیان و زبان آثار، بررسی شد. همان‌طور که تهیه‌ی اثر خارج از توان، درک و فهم مخاطبان معیار مهمی است، باور کردن مخاطب کم سن و سال با تمام توانایی‌ها، انتظاری است که خوانندگان از پدیدآورندگان آثار دارند. بررسی این مورد در

داستان‌های دینی نشان داد که در ۲۰ مورد از داستان‌ها، به نوعی خوانندگان دست کم گرفته شده بودند و در ۲۷۱ عنوان، این مورد به خوبی مراعات شده بود. پرورش نیافتن استعداد و مهارت خوانندگان با استفاده از کلام برای بیان هدف با ۹/۶٪، تناسب نداشتن سبک نگارش با موضوع مورد بحث و دست کم گرفته شدن قابلیت خوانندگان در سادگی زبان و شیوهی نگارش با ۶/۹٪ مشکلات دیگری بودند که در بین مشکلات مربوط به ارزیابی کیفیت زبان و بیان داستان‌ها شناسایی شدند. البته این موارد محدود به این بررسی نبوده بلکه قبلاً هم متخصصان و منتقدان، این موارد را بیان کرده بودند. سیدی در بیان مسایل و مشکلات داستان‌های دینی به نبود ظرفیت برخی از موضوعات اشاره می‌کند (پاسخ‌های ده کارشناس ....، ۱۳۷۹: ۵۴).

در جمع‌بندی مشکلات شناسایی شده در این بخش، می‌توان گفت که پای‌بند نبودن نویسندگان به توضیح کلمات و اصطلاحات نامفهوم در پانویس با (۷۹/۷٪)، سلیس و روان نبودن اثر، متناسب با توانایی‌های خوانندگان با ۱۱٪، دو مشکل اصلی داستان‌ها در این خصوص به شمار می‌روند. دست کم گرفته شدن قابلیت خوانندگان در سادگی زبان و شیوهی نگارش با ۶/۹٪ و تناسب نداشتن سبک نگارش با موضوع با ۱/۴٪ مشکلات دیگری هستند که با فراوانی‌های کمی در رتبه‌های پایانی قرار گرفتند.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

در بررسی کیفیت محتوا، ساخت و پرداخت، زبان، بیان و شیوهی نگارش داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان سوال‌های متعددی در نظر گرفته شده بود. در پاسخ به سوال اول پژوهش مبنی بر این که «وضعیت داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان از نظر کیفیت محتوا چگونه می‌باشند؟» یافته‌ها نشان دادند که بیان نکردن منابع و مآخذ در صدر مشکلات این گروه قرار گرفت. در خصوص بیان منابع و مآخذ در داستان‌های کودکان دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. برخی‌ها تصورشان بر این است که چون داستان یک نوشته‌ی تخیلی است، از همین رو، نیازی به ذکر منبع نیست. در حالی که در داستان‌های دینی نمی‌توان این موضوع را پذیرفت. در داستان دینی نویسنده نمی‌تواند رخ‌دادهایی را که در دین اصلاً وجود نداشته به عنوان واقعه‌ی تاریخی، آن هم برای خواننده‌ی خردسالی که مبانی اعتقادی‌اش در حال شکل‌گیری است، بیان کند. بیشتر

متخصصان و سازمان‌های تخصصی ادبیات کودکان و نوجوانان این مهم را یکی از شرایط اصلی در ارزیابی داستان دینی کودکان و نوجوانان بیان کرده‌اند. حکیمی و کاموس مراجعه نکردن به منابع متعدد، تکیه و اعتماد به فرهنگ شفاهی و حافظه‌ی دینی، استفاده از منابع نامعتبر، زیرتاثیر نام و شهرت نویسنده قرار گرفتن، ناآشنایی نویسندگان با سیر تاریخی فقه و کلام در هنگام استفاده از منابع، تاثیرپذیری از سبک و نثر و زبان آثار مورد استناد را از آسیب‌های رایج در داستان‌های دینی مطرح کرده‌اند (حکیمی؛ کاموس، ۱۳۸۲: ۵۲۲). حمزه‌زاده یکی از ضعف‌های ادبیات دینی را محدود بودن اطلاعات و بینش نویسندگان نسبت به معصومین می‌داند که ناشی از محدود بودن منابع و مآخذ، کم‌کاری و مطالعه و تحقیق نکردن نویسندگان است. وی معتقد است که در موضوعات مذهبی نمی‌توان بدون رسیدن به کنه مطلبی درباره آن صحبت کرد (پاسخ‌های ده کارشناس، ۳۷۸: ۴۳). کارشناسان شورای کتاب کودک یکی از دلایل کنار گذاشته شدن داستان‌های دینی از فهرست کتاب‌های مناسب شورا را مستند نبودن آن‌ها بیان کرده‌اند (همان، ۵۹).

داشتن پیش‌داوری و جانب‌داری نسبت به موضوع مورد بحث و ارائه نکردن شماره‌ی آیه و سوره‌های به‌کار رفته همراه با ترجمه شدن آیات به‌کاررفته در داستان‌ها از مشکلات اساسی بودند که وجود آن‌ها بدین شکل در داستان‌های کودکان توجیه‌پذیر نبوده و متخصصان بارها زیان‌های آن‌ها را گوشزد کرده‌اند؛ برای نمونه، سیدآبادی پیش‌داوری و تعصب نویسنده نسبت به مطلب مورد بحث را «حضور معتقدانه»ی نویسنده به جای «حضور هنرمندانه» می‌داند و معتقد است که «اغلب نویسندگان کودک و نوجوان که به موضوعات دینی پرداخته‌اند از منظر نویسنده‌ی مسلمان و شیفته‌ی معصومین و اولیاءالله به تولید اثر پرداخته‌اند گاه دیده می‌شود که در داستان‌هایی که به کودک‌کی ائمه اختصاص دارد از آن‌ها از بدو تولد با لفظ «امام» یاد می‌کنند (سیدآبادی، ۱۳۷۸: ۱۸).

در پاسخ به سوال دوم پژوهش مبنی بر این‌که «وضعیت داستان‌های دینی از نظر ساخت و پرداخت چگونه می‌باشند؟» یافته‌ها نشان دادند که رساندن نتیجه‌ی موردنظر به خواننده همراه با نتیجه‌گیری‌های مسقیم و افتادن در دام پند و شعار نخستین کاستی است؛ انتقاد از بیان مستقیم در داستان‌های کودکان و نوجوانان، بارها از سوی

متخصصان حوزه‌ی ادبیات کودک، صورت گرفته است. سیدی داور کتاب‌های داستانی بین سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۷۷، مستقیم‌گویی را در کنار برخی از عوامل دیگر، از مشکلات داستان‌های دینی بیان کرده است (پاسخ‌های ده کارشناس...، ۱۳۷۸: ۴۳). حجوانی، بیان مستقیم و سوء استفاده از روی آوری مردم به مذهب را در کنار انتخاب‌گران ناوارد معضلات اساسی ادبیات دینی کشورمان بیان کرده است (کتاب‌های مذهبی، ۱۳۷۸: ۴۶). رواج هرگونه آسان‌پسندی و خلاقانه نبودن آثار پدیدآمده از دیگر کاستی‌های شناسایی شده در داستان‌های دینی است. بیش‌تر آثار نوشته شده در این حوزه به گونه ای هستند که برخی از منتقدان از آن‌ها به عنوان «سرسری نویسی‌های نویسندگان» یاد می‌کنند و آن را ناشی از پرداختن به موضوعات دم دستی می‌دانند (پاسخ‌های ده کارشناس، ۱۳۷۸: ۵۴).

ترسیم مبالغه‌آمیز شخصیت‌های مذهبی و شخصیت‌پردازی‌های ضعیف نیروهای غیرمذهبی، یکی دیگر از مشکلات داستان‌ها در این بخش بوده است (حکیمی و کاموس، ۱۳۸۲: ۵۲۰). این‌گونه شخصیت‌پردازی‌ها را پرداخت‌های فرانسائی می‌دانند که نه تنها باعث می‌شود، شخصیت‌های دینی الگویی دست‌نیافتنی معرفی شوند بلکه باعث غیرعادی شدن روند طبیعی داستان نیز می‌شود و اصل باورپذیری را که یکی از ویژگی‌های مهم در ادبیات کودکان و نوجوانان است دچار خدشه می‌سازد. گفتنی است، غلو در مورد شخصیت‌پردازی‌ها تنها مختص شخصیت پیامبران و ائمه نبوده بلکه یاران آن‌ها نیز با شخصیتی باورناپذیر ترسیم شده‌اند. پرهیز از غلو در شخصیت‌پردازی شخصیت‌های دینی بارها از سوی متخصصان تأکید شده است. محمودی در بیان سیمای اسطوره‌ای و افسانه‌ای از حضرت علی (ع) معتقد است «حضرت علی (ع) در فرهنگ ایرانی آن چنان سیمای اساطیری و افسانه‌ای به خود گرفته که از ذات انسانی خود، فاصله گرفته و دور از دسترس مخاطب می‌باشد. قصه‌نویسی که می‌خواهد به سراغ این شخصیت برای نوشتن قصه برود، اگر نتواند از او سیمای بشری ارائه دهد، مجبور می‌شود برای گریز از باورپذیری او به ترسیم سیمای افسانه‌یی و اسطوره‌یی پناه برد. در حالی که برای تبدیل این چهره به شخصیت داستانی، قصه‌نویس، نیازمند چهره‌ی حقیقی او است. زدودن چهره‌ی اساطیری و افسانه‌یی از اشخاص دینی زمینه‌ی باورپذیری آن‌ها را بیش‌تر فراهم می‌آورد. طبیعی است که هر چه قدر این الگوها با ذات

و حقیقت انسانی، آمیخته باشد، قابل باورتر و تاثیرگذارتر خواهند بود» (محمودی، ۱۳۸۰: ۹۳). سیدآبادی از این مورد به عنوان ارائه‌ی مطلوب‌های دور از دسترس یاد کرده و معتقد است که «در اکثر داستان‌های مذهبی درباره‌ی پیامبران، ائمه و اولیاءالله، شخصیت‌های مذهبی نیز در داستان‌ها به نوعی تقدس می‌یابند. الگوی شخصیت مذهبی در این کتاب‌ها، الگویی فرانسوی و غیر قابل دسترسی است. در واقع شخصیت‌ها یا سیاه سیاهند و یا سفید سفید» (سیدآبادی، ۱۳۷۸: ۱۵). غلو در شخصیت‌پردازی‌ها به قدری به آثار کودکان لطمه‌زده است که کارشناسان شورای کتاب کودک آن را یکی از دلایل کنار گذاشتن آثار دینی از لیست کتاب‌های منتخب شورا معرفی کرده‌اند (پاسخ‌های ده کارشناس، ۱۳۷۸: ۵۹).

بیان مستقیم از جمله موارد قدیمی است که با وجود تأکیدهای فراوان متخصصان هنوز هم در بیش‌تر آثار نوشته شده به چشم می‌خورد که در آثار دینی به انگیزه‌های دیگری به کار برده می‌شود. سیدآبادی از این مشکل به عنوان نقش تبلیغی زیاد در داستان‌ها یاد می‌کند و معتقد است که بیش‌تر نویسندگان در آثار، نقش مبلّغ دینی را برای خود قائل شدند، در حالی که نویسنده نباید در پی تحمیل نقش تبلیغی به کتاب خود باشد و باید با توجه به معیارهای هنری به ارائه‌ی آثار مذهبی پردازد و به جای سعی در اقناع، مومن‌تر و مسلمان‌تر کردن مخاطبان که ادعاهای غیرعملی است در انتقال دغدغه‌های دینی که بسیار مهم‌تر از اعتقاد داشتن به برداشت خاص از دین است تلاش کند (سیدآبادی، ۱۳۷۸: ۱۸).

نعیمی در اعتراض به رایج شدن این نوع نگرش در ادبیات دینی کودکان معتقد است: «ادبیات، ادبیات است نه وسیله‌ی ترویج و تبلیغ و پیش‌برد سیاست‌های فرهنگی آموزش و پرورش رسمی. ادبیات کودک و نوجوان نیز می‌تواند شعر و داستان سیاسی خلق کند، اما ادبیات کودک و نوجوان، شاخه‌ی هنری اداره‌ی امر به معروف و نهی از منکر، حراست و امور تربیتی مدارس و دبیرستان‌ها نیست و نباید باشد. آن مسولیت‌های ویژه بر عهده‌ی متخصصین حوزه‌های کاری خودشان است نه بر عهده‌ی ادبیات» (نعیمی، ۱۳۸۱: ۴۵).

در پاسخ به سوال سوم پژوهش مبنی بر وضعیت زبان، بیان و شیوه‌ی نگارش داستان‌های دینی چگونه می‌باشد؟ یافته‌ها نشان داد که پای‌بند نبودن نویسندگان به

توضیح کلمات و اصطلاحات نامفهوم در پانویس با ۷/۷۹٪، سلیس و روان نبودن زبان اثر متناسب با توانایی‌های خوانندگان با ۱۱٪، دو مشکل عمده‌ی داستان‌ها شناسایی شدند. دست کم گرفتن قابلیت خوانندگان در سادگی زبان و شیوه نگارش و تناسب نداشتن سبک نگارش با موضوع مورد بحث مشکلاتی هستند که با فراوانی‌های کم‌تر در رده‌های پایین قرار گرفتند.

۵. پیشنهادها و راه‌کارها

- با توجه به کیفیت پایین برخی از آثار منتشر شده پیشنهاد می‌شود ناشران در هنگام بستن قرارداد با نویسندگان به تجربیات و تخصص نویسندگان و کیفیت آثار توجه ویژه‌ای داشته باشند تا از این راه نوعی غربال‌گری، در سیستم نشر، از سوی خود ناشران صورت گیرد و از انتشار کارهای کم ارزش خودداری گردد (پرویز، ۱۳۸۸: ۴).

- با توجه به مشکلات فراوان شناسایی شده در زبان، بیان و شیوه‌های نگارش داستان‌ها و استفاده نکردن ناشران از خدمات ویراستار، پیشنهاد می‌گردد ناشران به نقش ویراستار و اهمیت آن در تولید آثار ناب توجه ویژه‌ای داشته و برای رعایت حقوق آن‌ها و اعتبار بخشیدن به آثار، نام آنان را در صفحه‌ی حقوقی آثار درج کنند که این موضوع بارها از سوی متخصصان تأکید شده است (حجوانی، ۱۳۸۸: ۳۳؛ فدایی عراقی، بی تا: ۳۳).

- با توجه به وجود برخی از نارسایی‌ها موجود در بیان درستی اندیشه‌ی دینی در داستان‌ها، پیشنهاد می‌شود نویسندگان و ناشران از متخصصان دینی به عنوان مشاوران مذهبی اثر استفاده کرده و برای اعتباربخشی به کار تولید شده نام وی را صفحه‌ی حقوقی درج کنند.

- با توجه به وجود برخی از مشکلات اصول داستان‌نویسی در آثار مورد بررسی از جمله داشتن پیش‌داوری و جانب‌داری نسبت به موضوع و... (یافته‌های جدول ۱) لازم است نویسندگان در رعایت این امر تلاش جدی به بکنند.

- با توجه به این که فقط ۳۵٪ از آثار، منابع و مآخذ خود را بیان کرده‌اند (یافته‌های جدول ۳) و میانگین استناد برای هر اثر ۴/۱ اثر می‌باشد، پیشنهاد می‌شود نویسندگان در نوشتن آثار خود از منابع معتبر استفاده کرده و نام آن‌ها را در پایان اثر بیان کنند.

یادداشت

۱. برای تعیین درستی و یا نادرستی مطالب چنانچه داستان در خصوص آیات قرآنی بود به خود آیه‌ها و ترجمه و تفسیر آن‌ها به تفسیرها مراجعه می‌شد و در مواردی که نویسنده سندی برای اثر خودش بیان نکرده بود و پی‌گیری سند مقدور نبود به متخصصان موضوعی که محققان برجسته حوزه علمیه بودند، مراجعه می‌شد.

فهرست منابع

اسرار، مصطفی. (۱۳۸۰). «آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش از منظر مفاهیم اخلاقی». مجموعه‌ی خلاصه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، تهران: دفتر همکاری مشترک سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، جهاد دانشگاهی، صص ۹-۱۱.

انصاری، طاهره. (۱۳۸۰). «راه‌کارهای اساسی و روش‌های کارآمد در برنامه‌های آموزش و پرورش برای نیل به تربیت مناسب دانش‌آموزان». مجموعه‌ی خلاصه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، تهران: دفتر همکاری مشترک سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، جهاد دانشگاهی، صص ۲۲.

باب‌الحوایجی، فهیمه. (۱۳۷۶). «تحلیل محتوا». فصل‌نامه‌ی کتاب، سال ۸، شماره ۴، زمستان، صص ۹۸-۱۰۸.

«پاسخ‌های ۱۰ کارشناس و نویسنده به ۶ پرسش درباره‌ی ادبیات دینی کودک و نوجوان». پژوهش‌نامه‌ی ادبیات کودک و نوجوان، سال ۵، پاییز، صص ۴۳-۷۳.

پرویز، محسن. (۱۳۸۸). «فضای کتاب کودک ما خوب است گفت‌وگو از بنفشه محمودی. کتاب کودک و نوجوان». ویژه‌نامه‌ی دومین نمایشگاه تخصصی، صص ۳-۵.

«جایگاه ادبیات مذهبی در ادبیات کودک». (۱۳۸۴). بانی فیلم، ۱۸ اسفند، شماره‌ی ۶۳۸، صص ۸.

حجوانی، مهدی. (۱۳۸۸). «نقش سر ویراستار در صنعت نشر کتاب کودک و نوجوان». ویژه‌نامه‌ی دومین نمایشگاه تخصصی، صص ۳۳.

حکیمی، محمود و کاموس، مهدی. (۱۳۸۲). مبانی ادبیات کودکان و نوجوانان. ج ۳، تهران: آرون.

- خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۷۷). «پژوهش‌های بنیادین در ادبیات کودکان و نوجوانان ضروری است». *ابرار*، ۳۱ تیر. ص ۷.
- دانشمند، مرتضی. (۱۳۸۳). «چهره‌ی آسمانی ادبیات کودک». کتاب هفته، ۳ بهمن، ص ۵.
- سیدآبادی، علی‌اصغر. (۱۳۷۸). «ادبیات کودک و رویکردهای جدید به دین». *پژوهش‌نامه‌ی ادبیات کودک و نوجوان*، سال ۵، تابستان، صص ۱۰-۱۹.
- شعبانی، احمد و فاضل، مرتضی. (۱۳۸۱). «مطالعات غیردرسی دانش‌آموزان دوره متوسطه و شناسایی عوامل موثر بر آن از نظر دانش‌آموزان شهرضا». *فصلنامه کتاب*، سال ۱۳، دوره ۲، تابستان، صص ۴۷-۵۵.
- شیزری، مهدی. (۱۳۸۸). «فاصله از جامعه جهانی. بررسی نشر کتاب‌های مذهبی کودک و نوجوان در گفت‌وگو با مهدی شیزری»، کتاب ماه کودک و نوجوان، ویژه‌نامه دومین نمایشگاه تخصصی، ص ۱۳.
- طهماسیان، نگین. (۱۳۸۶). *تحلیل محتوای کتاب‌های قصه و داستان کودکان گروه سنی ب و ج منتشر شده سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۰ از نظر تاثیر آن‌ها بر درمان ترس و اضطراب و افسردگی کودکان*. پایان‌نامه‌ی کارشناسی‌ارشد علوم کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- فدایی عراقی، غلامرضا. (بی‌تا). *گزیده کتاب‌شناسی توصیفی اسلامی*. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- قربانی، ولی. (۱۳۸۰). «بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مشهد و ارزیابی توانایی مجموعه کتابخانه‌ها در برآوردن این نیازها». *کتاب‌داری و اطلاع‌رسانی*، سال ۴، شماره‌ی ۱، بهار، صص ۸۷-۱۰۷.
- قل‌ایاغ، ثریا. (۱۳۸۳). *ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- «کتاب‌های مذهبی را چه می‌شود؟ گزارشی از یک میزگرد». (۱۳۷۸). *پژوهش‌نامه‌ی ادبیات کودک و نوجوان*، سال ۵، تابستان، صص ۳۵-۵۱.

محمودی، حسن. (۱۳۸۰). «تفسیر و تاویل متفکر دینی به چه کار قصه‌نویس خواهد آمد». مجموعه‌ی گزیده مقالات همایش بررسی داستان‌های دینی. به کوشش شهرام اقبال‌زاده. تهران: دفتر مطالعات ادبیات داستانی، صص ۸۷-۹۴.

میراحمدی، بدرالسادات. (۱۳۸۷). «میزان هم‌سویی گرایش‌های مطالعاتی نوجوانان بزهکار کانون اصلاح و تربیت با منابع موجود در کتابخانه‌های این مرکز». اطلاع‌شناسی، سال ۵ و ۶، تابستان و پاییز، صص ۱۶۶-۱۸۲.

نعیمی، زری. (۱۳۸۱). «ادبیات ادبیات است: به بهانه پرسش از ادبیات کودک و سیاست». پژوهش‌نامه‌ی ادبیات کودک و نوجوان، سال ۸، زمستان، صص ۴۴-۵۴.

هانت، پیتر. (۱۳۸۲). دیدگاه‌های نظری و انتقادی در ادبیات کودکان. ترجمه‌ی علی‌رضا کرمانی و علیرضا ابراهیم‌آبادی. تهران: آرون.

Seminary, Luther; Minnesota, St. Paul. (1994). "Religious Themes in Best – Selling Novels". *World & World*, Vol. XIV, No. 3, summer, P: 342-352.

Mayring, P. (2000). "Qualitative Content Analysis. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research". [online Journal], 1 (2) Jun. Available at www.qualitative-research.net/fqs-e/2-00inhalt-ehmt [28 Oct, 2011].

پیوست‌ها

جدول ۱: توزیع فراوانی معیارهای ارزیابی کلی کیفیت محتوای داستان‌ها

جمع		خیر		بلی		مولفه‌ها
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۰۰	۲۹۱	۷۲/۵	۲۱۱	۲۷/۵	۸۰	آیا اثر نسبت به موضوع مورد بحث، پیش‌داوری و تعصب داشته است؟
۱۰۰	۲۹۱	۹۲/۴	۲۶۹	۷/۶	۲۲	آیا از تعابیر نامناسب استفاده کرده است؟
۱۰۰	۲۹۱	۷۰/۴	۲۰۵	۲۹/۶	۸۶	آیا نصیحت مستقیم داشته است؟
۱۰۰	۲۹۱	۵/۵	۱۶	۹۴/۵	۲۷۵	آیا مطلب مورد بحث را درست بیان کرده است؟

جدول ۲: توزیع فراوانی معیارهای ارزیابی کیفیت محتوا مربوط به چگونگی برداشت و بیان اندیشه دینی

جمع		مصادق ندارد		خیر		بلی		گزینه‌ها
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	مولفه‌ها
۱۰۰	۲۹۱	۶/۲	۱۸	۳/۸	۱۱	۹۰	۲۶۲	صداقت در بیان اندیشه دینی
۱۰۰	۲۹۱	۸۰/۷	۲۳۵	۱۰/۷	۳۱	۸/۶	۲۵	احترام متقابل به ادیان و افکار دیگران
۱۰۰	۲۹۱	۳۶/۸	۱۰۷	۴/۱	۱۲	۵۹/۱	۱۷۲	انعکاس پیام انسان ساز ادیان
۱۰۰	۲۹۱	۲۱	۶۱	۷۶/۳	۲۲۲	۲/۷	۸	تعارض نداشتن مفاهیم ارائه شده با اصول و فروع دین
۱۰۰	۲۹۱	۹۱/۱	۲۶۵	۸/۹	۲۶	-	-	مغایرت نداشتن باورهای دینی اقلیت‌های مذهبی رسمی با توحید
۱۰۰	۲۹۱	۹۶/۲	۲۸۰	۳/۸	۱۱	-	-	دعوت کردن مخاطب به رهبانیت، انزوا و گوشه‌گیری با نام دین
۱۰۰	۲۹۱	۹۶/۵	۲۸۱	۲/۱	۶	۱/۴	۴	رعایت اصل عدم ایجاد تفرقه بین شیعه و سنی و سایر اقلیت‌های دینی
۱۰۰	۲۹۱	۸۶/۶	۲۵۲	۷/۹	۲۳	۵/۵	۱۶	دقت لازم در هم‌گونی دینی با مسائل علمی و اجتماعی
۱۰۰	۲۹۱	۸۶/۲	۲۵۱	۹/۳	۲۷	۴/۵	۱۳	ترویج جنبه‌های خرافی رایج در بین عوام

جدول ۳: توزیع فراوانی معیارهای ارزیابی کیفیت محتوا مربوط به مفاهیم خاص

جمع		مصادق ندارد		خیر		بلی		گزینه‌ها
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	مولفه‌ها
۱۰۰	۲۹۱	۶۴/۳	۱۸۷	-	-	۳۵/۷	۱۰۴	ارائه‌ی چهره‌ی محبوب و دوست‌داشتنی از خداوند
۱۰۰	۲۹۱	۱۰۰	۲۹۱	-	-	-	-	مستقیم خطاب قراردادن کودک در توصیف بهشت
۱۰۰	۲۹۱	۱۰۰	۲۹۱	-	-	-	-	خطاب مستقیم بدکاران در توصیف دوزخ و رنج و عذاب آن
۱۰۰	۲۹۱	۷۴/۲	۲۱۶	-	-	۲۵/۸	۷۵	استفاده از معجزات مطابق آیات قرآن جهت تقویت ایمان
۱۰۰	۲۹۱	۸۵/۹	۲۵۰	۴/۱	۱۲	۱۰	۲۹	معرفی مرگ به عنوان پایان مطلق حیات
۱۰۰	۲۹۱	۸۶/۳	۲۵۱	۱۱	۳۲	۲/۷	۸	معرفی مرگ به عنوان پدیده معمولی این دنیا
۱۰۰	۲۹۱	۲۶/۱	۷۶	۷۲/۲	۲۱۰	۱/۷	۵	تک بعدی معرفی نکردن پیامبران و امامان
۱۰۰	۲۹۱	۲۹/۵	۸۶	۶۴/۳	۱۸۷	۶/۲	۱۸	استفاده از صحنه‌های خیالی و تصنعی در زندگی بزرگان دینی
۱۰۰	۲۹۱	۱۱	۳۲	۶۴/۹	۱۸۹	۲۴/۱	۷۰	استفاده از منابع و مأخذ در داستان‌های تاریخی و ...

۱۰۰	۲۹۱	۹/۶	۲۸	-	-	۹۰/۴	۲۶۳	متناسب بودن اطلاعات تاریخی و مکان‌های معرفی شده با نیازهای کودکان
۱۰۰	۲۹۱	۹۲/۱	۲۶۸	۷/۹	۲۳	-	-	استفاده از فرضیه‌های علمی در تفسیر آیه‌ها
۱۰۰	۲۹۱	۷۷	۲۲۴	-	-	۲۳	۶۷	مراعات نزدیکی به اصل قرآنی در متون بازنویسی شده
۱۰۰	۲۹۱	۷۷/۷	۲۲۶	۱۰/۳	۳۰	۱۲	۳۵	ارائه‌ی ترجمه‌ی آیات در آثار مربوط گروه سنی الف
۱۰۰	۲۱۹	۷۳/۹	۲۱۵	۱۶/۳	۴۷	۹/۸	۲۹	ارائه‌ی شماره‌ی سوره و آیه در آثار مربوط به سایر گروه‌های سنی

جدول ۴: توزیع فراوانی معیارهای ارزیابی کیفیت محتوا به طور کامل

درصد	فراوانی	مولفه
۶۴/۹	۱۸۹	بیان نکردن منابع و مآخذ
۲۹/۶	۸۶	نصیحت مستقیم
۲۷/۵	۸۰	پیش‌داوری و جانبداری نسبت به موضوع
۱۶/۳	۴۷	ارائه نکردن شماره آیه و سوره
۱۲	۳۵	ارائه نکردن ترجمه آیه‌ها
۱۱	۳۲	معرفی نکردن مرگ به عنوان پدیده معمولی این دنیا
۱۰/۷	۳۱	رعایت نکردن احترام متقابل به ادیان و افکار دیگر
۱۰	۲۹	معرفی مرگ به عنوان پایان مطلق
۷/۹	۲۳	دقت نکردن در تطبیق مسائل دینی با مسائل علمی و اجتماعی
۷/۶	۲۲	استفاده از تعابیر خارج از درک مخاطب
۶/۲	۱۸	استفاده از صحنه‌های تصنعی و خیالی در زندگی بزرگان دینی
۵/۵	۱۶	درست بیان نکردن مطالب
۴/۵	۱۳	ترویج جنبه‌های خرافی رایج در بین عوام
۴/۱	۱۲	انعکاس ندادن پیام انسان ساز ادیان
۳/۸	۱۱	صداقت نداشتن در بیان اندیشه دینی
۲/۷	۸	تعارض مفاهیم ارائه شده با اصول و فروع دین
۲/۱	۶	رعایت نکردن اصل ایجاد تفرقه بین شیعه و سنی و دیگر اقلیت‌ها
۱/۷	۵	تک‌بعدی معرفی کردن پیامبران و امامان

جدول ۵: توزیع فراوانی معیارهای ارزیابی کیفیت ساخت و پرداخت

جمع		مصدق ندارد		خیر		بلی		گزینه‌ها
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	مولفه‌ها
۱۰۰	۲۹۱	۲۱/۳	۶۲	۷۷	۲۲۴	۱/۷	۵	مغایرت نداشتن شخصیت‌پردازی‌ها با خلق و خوی و سیره‌ی انبیاء و معصومین
۱۰۰	۲۹۱	۱۴/۱	۴۱	۴/۱	۱۲	۸۱/۸	۲۳۸	هماهنگی بین گفتار، کردار و زندگی شخصیت‌های مذهبی
۱۰۰	۲۹۱	۸/۶	۲۵	۷۵/۹	۲۲۱	۱۵/۵	۴۵	ترسیم مبالغه‌آمیز شخصیت
۱۰۰	۲۹۱	۳۲/۶	۹۵	۶۲/۲	۱۸۱	۵/۲	۱۵	بیان عامل مقدس (معجزه و کرامات) در قالب سرگرمی
۱۰۰	۲۹۱	-	-	۵/۲	۱۵	۹۴/۸	۲۷۶	قابل درک بودن مفهوم ارائه شده برای گروه سنی مورد نظر
۱۰۰	۲۹۱	-	-	۲۸/۹	۸۴	۷۱/۱	۲۰۷	پرهیز از هرگونه آسان‌پسندی
۱۰۰	۲۹۱	۴۶/۷	۱۳۶	۵۱/۲	۱۴۹	۲/۱	۶	معرفی شخصیت‌های مذهبی به عنوان افراد ضعیف و ناتوان
۱۰۰	۲۹۱	۶۱/۸	۱۸۰	۳۶/۸	۱۰۷	۱/۴	۴	اشاعه رفتار و اعمال ضد اخلاقی شخصیت‌های منفی
۱۰۰	۲۹۱	۳۸/۵	۱۱۲	۵۳/۶	۱۵۶	۷/۹	۲۳	ترسیم ضعیف و غیرواقعی شخصیت‌پردازی دشمنان
۱۰۰	۲۹۱	-	-	۳۵/۱	۱۰۲	۶۴/۹	۱۸۹	رساندن پیام مورد نظر به خواننده بدون نیاز به نتیجه‌گیری مستقیم و پند و شعار

جدول ۶: توزیع فراوانی معیارهای ارزیابی کیفیت زبان، بیان و شیوه‌ی نگارش

جمع		خیر		بلی		گزینه‌ها
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	مولفه‌ها
۱۰۰	۲۹۱	۱۱	۳۲	۸۹	۲۵۹	سلیس و روان بودن زبان اثر متناسب با توانی‌های خوانندگان
۱۰۰	۲۹۱	۷۹/۷	۲۳۲	۲۰/۳	۵۹	معنی کردن واژه‌ها و اصطلاحات ناآشنا
۱۰۰	۲۹۱	۱/۴	۴	۹۸/۶	۲۸۷	تناسب داشتن سبک نگارش با موضوع مورد بحث
۱۰۰	۲۹۱	۹۳/۱	۲۷۱	۶/۹	۲۰	دست کم گرفته شدن قابلیت خوانندگان در سادگی زبان و شیوه‌ی نگارش